

УДК 81'37=811.11

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2\(45\).218210](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2(45).218210)

СИНЕРГЕТИКА ДЕКОДУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ОБСЯГУ ІМЕННИКІВ З ДІЄСЛІВНОЮ МОДАЛЬНІСТЮ *KÖNNEN* (на матеріалі німецькомовної художньої прози та преси)

Дребет В.В.

доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
orcid.org/0000-0003-2824-793X

*Статтю присвячено вивченню генерування іменникового змісту у співвіднесенні з дієслівною модальністю *können* у німецькій мові з позиції лінгвосинергетичної наукової парадигми, яка розглядає мову як складну динамічну систему, здатну до самоорганізації і саморегуляції. Методологічно важливим у дослідженні є положення про те, що рушійним фактором мовного розвитку виступає синергетичний закон докладання найменших зусиль і збереження мовної енергії. В синергетичному розумінні автор статті проводить паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесень, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесень. Якщо в синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні містять закодовану структуровану інформацію, то в цьому ж руслі у роботі розглянуто реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації. Запропонований у цій статті лінгвосинергетичний формат дослідження передбачає, що мова як саморегульовальна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила механізм різних репрезентацій іменника у синтаксичних конструкціях з різною дієслівною модальністю у німецькомовному просторі художньої прози та преси. Отримані на підставі синергетично-квантитативного підходу результати екстрапольовано на лінгвосинергетичні моделі самоорганізації іменникового найменування згідно з принципом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне декодування семантичного обсягу полісемічних або моносемічних іменників у співвіднесенні з дієслівною модальністю *können* у німецькомовній художній прозі та пресі. Доведено, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту у сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії та мінімізації зусиль найоптимальніше скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру однозначної моносемічної моделі та головного значення полісемічної моделі слова.*

Ключові слова: декодування іменника, семантичний обсяг слова, дієслівна модальність, ментальний лексикон людини, лінгвосинергетика, лінгвосинергетична модель, принцип мінімізації зусиль.

СИНЕРГЕТИКА ДЕКОДИРОВАНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОГО ОБЪЕМА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ С ГЛАГОЛЬНОЙ МОДАЛЬНОСТЬЮ *KÖNNEN* (на материале немецкоязычной художественной прозы и прессы)

Дребет В.В.

доктор филологических наук, профессор,

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка
*Статья посвящена изучению генерирования субстантивного содержания в соотношении с глагольной модальностью *können* в немецком языке с позиции лингвосинергетической научной парадигмы, которая рассматривает язык как сложную динамическую систему, способную к самоорганизации и саморегулированию. Методологически важным в исследовании является*

положение о том, что движущим фактором языкового развития выступает синергетический закон приложения минимальных усилий и сохранения языковой энергии. В синергетическом смысле автор статьи проводит параллели между словарем как представителем языкового обобщения о структурированной сумме знаний усвоенной внеязыковой действительности и ментальным лексиконом, который не является произвольным накоплением внесений, а составляет структурированную иерархическую систему таких внесений. Если в синергетическом понимании лексические единицы и их значения на уровне языка содержат закодированную структурированную информацию, то в этом же русле в работе рассмотрено реализацию слова в одном из его значений на уровне речи как декодирование информации. Предложенный в этой статье лингвосинергетический формат исследования предусматривает, что язык как саморегулирующаяся система под влиянием внешней энергии и информации выработал механизм различных репрезентаций существительного в синтаксических конструкциях с разной глагольной модальностью в немецкоязычном пространстве художественной прозы и прессы. Полученные на основе синергетично-квантитативного подхода результаты экстраполированы на лингвосинергетические модели самоорганизации субстантивного наименования согласно с принципом минимизации усилий, что направляет ментальный лексикон человека на оптимальное декодирование семантического объема полисемичных или моносемичных существительных в соотношении с глагольной модальностью *können* в немецкоязычной художественной прозе и прессе. Доказано, что поскольку ближайшие расстояния в лексической структуре слова на уровне языка являются ближайшими в сопоставлении со структурами знаний ментального лексикона человека, то выстраивание субстантивного содержания в современном немецком языке согласно с синергетическим принципом сохранения языковой энергии и минимизации усилий оптимально направляет ментальный лексикон человека на декодирование семантического измерения однозначной моносемичной модели и главного значения полисемичной модели слова.

Ключевые слова: декодирования существительного, семантический объем слова, глагольная модальность, ментальный лексикон человека, лингвосинергетика, лингвосинергетическая модель, принцип минимизации усилий.

SYNERGETIC OF DECODING THE SEMANTIC VOLUME OF A NOUN IN RELATION TO THE VERBAL MODALITY *KÖNNEN* (on the basis of German-language fiction and press)

Drebet V. V.

doctor of philological sciences, professor,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

The focus of the article lies in the study of the generating noun content in relation to the verbal modality können in German from the perspective of linguosynergetic scientific paradigm, which considers language as a complex dynamic system capable of self-organization and self-regulation. In this study methodologically important is the position that the synergetic law of making the least effort and conservation of speech energy is the driving factor of language development. In a synergetic sense, the author of the article draws parallels between the dictionary as a representative of the linguistic generalization of the structured amount of knowledge of the learned extraverbal reality and the mental lexicon, which is not an arbitrary accumulation of contributions, but constitutes a structured hierarchical system of such contributions. If lexical units in the synergetic sense and their meanings at the language level contain coded structured information, then in the same aspect the paper considers the implementation of the word in one of its meanings at the speech level as information decoding. The linguosynergetic format of the research proposed in this article assumes that language as a self-regulating system under the influence of external energy and information has developed a mechanism of different representations of nouns in syntactic constructions with different verbal modality in German-language fiction and press. The results obtained on the basis of the synergetic-quantitative approach are extrapolated to linguosynergetic

models of self-organization of noun names according to the principle of minimization of efforts, which directs the human mental lexicon to optimal decoding of semantic volume of polysemic or monosemic nouns in relation to the verbal modality können in German-language fiction and press. It is proved that since the closest distances in the lexical structure of a word at the linguistic level are the closest in comparison with the structures of knowledge of the human mental lexicon, the construction of noun content in modern German on the synergetic principle of conservation of speech energy and minimization of efforts is the most optimal way of directing the mental lexicon of a person to decoding the semantic scope of an unambiguous monosemic model and the main meaning of the polysemic word model.

Key words: *noun decoding, semantic volume of a word, verbal modality, human mental lexicon, linguosynergetics, linguosynergetic model, principle of least effort.*

Вступ. У пропонованій статті реалізації іменників інтерпретовано як декодування семантичного обсягу полісемічної та моносемічної моделі слова у співвіднесенні з дієслівною модальністю *können* у текстах сучасної німецькомовної художньої прози та преси. Лінгвосинергетичний формат дослідження передбачає у такому випадку, що саморегульовальна мовна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила такий механізм вираження модальності у німецькій мові, де іменник як один з аргументів або семантичних актантів виражає ставлення до дії з боку того, хто говорить, або суб'єкта, який встановлює відносини у модально-комунікативних рамках.

Сучасна лінгвосинергетична теорія розглядає значення слова з позиції відкритої нестійкої структури знань та досвіду (Герман, 2000), передбачуваності і співвідносності з іншими структурами знань (Колмогорова, 2012) тощо. Передумовою тлумачення значення мовного знаку у руслі лінгвосинергетики став її розвиток як нової наукової парадигми (Домброван, 2013; Кійко, 2015; Пихтовникова, 2012; Селіванова, 2013). Прийшов час дослідити з лінгвосинергетичних позицій декодування семантичного обсягу іменника німецької мови у рамках дієслівної модальності.

Лексикологія та лексикографія постійно потребують отримання актуальних даних про синтагматичні характеристики іменника у новій мовленнєвій ситуації з новим предметно-логічним змістом, а тому зрозумілим є інтерес до вивчення іменника з найрізноманітніших позицій та у найрізноманітніших аспектах (див. Генералова, 1973; Ольшанский, Скиба, 1987; Laddissow, 1983; Maineke, 1996; Primus, 2012). Водночас ще й досі залишається актуальним питання щодо синергетики декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю у німецькомовних текстах художньої прози та преси за принципом мінімізації зусиль і збереження мовної енергії. Лінгвосинергетичний підхід із залученням квантитативних методів дослідження дає змогу об'єктивно проаналізувати на синхронічному зрізі результати саморегуляції й становлення семантичного обсягу полісемічних та моносемічних іменників з огляду на пройдений ними синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*, зокрема й у рамках вибудовування певного модального змісту, і в такий спосіб поповнити германське мовознавство новими знаннями про німецькомовну іменникову лексику.

Мета цієї розвідки полягає у вивченні дії синергетичного закону докладання найменших зусиль, направлених на декодування семантичного обсягу полісемічної та моносемічної моделей слова у співвіднесенні з дієслівною модальністю *können* у сучасних німецькомовних текстах художньої прози та преси.

Методи дослідження. Для встановлення типу реалізованих номінацій на основі аналізу словникових визначень використано методи компонентного і контекстуального аналізу; для перевірки істинності та теоретичної значущості отриманих результатів – методику квантитативного аналізу (хі-квадрат). На підставі синергетично-квантитативного підходу потрібно було створити синергетичні моделі декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю *können* у німецькій мові, теоретичним обґрунтуванням яких слугувало попереднє обчислення емпіричних величин з допомогою формули χ^2 . У нашому дослідженні ми дотримувались обчислень В.В. Левицького, коли мінімальна теоретично значуща сума критерію хі-квадрат при числі ступенів свободи $df=1$ і при похибці $P=0,05$ складає $\chi^2=3,84$ (детальніше див. Левицький, 2012: 120-125; 137-138]). Відповідно, показники формули χ^2 кореспондували у нашому випадку з конструкціями синергетичних моделей. Це інтерпретувалось як критично значимий показник відповідності кількості контекстуальних реалізацій синергетичному закону мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного обсягу полісемічної або моносемічної моделі іменника у форматі дієслівної модальності *können*. Крива з позитивним показником у напрямку плюс буде інтерпретуватись у наших моделях як відповідність синергетичному закону збереження зусиль у мові, а з негативним показником у напрямку мінус – як невідповідність.

Результати та обговорення. При розгляді комунікативної дії слід враховувати те, як співіснують між собою значення слів, як з окремих значень виразів утворюється значення і зміст речення. В лінгвістичних дослідженнях традиційним стало розуміння змісту речення як єдності складу пропозиції/вислову зі складом прагматики / дії (Polenz, 2012: с. 93). Ю. Габермас пише про те, що кожному індивідууму притаманна компетенція дії та комунікації (Habermas, 1971: 107). Комунікативна дія входить до мовної компетенції, котрій належить „вміння творця вербальних висловлювань переносити свої думки та наміри у мовні структури (зняття коду)“ (Rüschel, 1975: 14). Таке зняття коду у мовних структурах можна трактувати також і як трансформацію думки відповідними мовними засобами у мовленнєвий контекст. У такому розумінні контекст „розкодовує“ наміри, знання, думки емоції та почуття мовців та авторів з допомогою семантично-синтаксичних утворень. П. Брандт наголошує на взаємодії синтаксису та семантики у прагматичному аспекті висловлювання: „Залежна від синтаксичних структур побудова змісту речення, наповненого значеннями, послуговується останніми з їхніми дефініціями у лексиконі, щоб використовувати їх у конкретних специфічних і суб'єктних ситуаціях“ (пор. Brandt, 2012: 290). Стає очевидним, що мовний логіцизм виражається у взаємодії синтаксису і семантики, відповідно зміст значення речення створюється за логікою певних мовних законів.

Мовний логіцизм відстоюють з міркувань логічних репрезентацій у мові.

Б. Ю. Фішер проводить думку за розгляд речення з погляду логіки наступним чином: „Логічна репрезентація значень передбачає, що наявною є мова логіки, в якій можна репрезентувати значення... З урахуванням формальних ознак синтаксичних структур можна показати, які синтаксичні відношення між якими складовими одиницями існують. З іншого боку, синтаксичні відношення визначають, у який спосіб значення залучених складників можуть поєднуватись зі значеннями інших складових одиниць“ (Fischer, 1981: XII, XX). У результаті таких спостережень автор доходить висновку, що синтаксичні структури виступають як теоретичні конструкти, в яких „кодується“ необхідні інформації для певної мети (пор. Fischer, 1981: 61–62). З позицій лінгвосинергетики це означає, що закодована інформація з певним прагматичним змістом репрезентується для декодування на мовленнєвому рівні. Автор письмового чи усного тексту з певною інформацією прагне досягнути свого ефекту з найменшою затратою зусиль, а читач чи слухач сподівається сприйняти й опрацювати цю інформацію з якомога меншою затратою енергії. З позицій лінгвосинергетики це доцільно зіставити зі синергетичним законом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне досягнення результату з мінімальними затратами. Для такої прагматичної мети мова як саморегульовальна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила механізм модальних відношень, Тому і згадані вище логічні репрезентації значень у синтаксичних структурах включають у себе модальні відношення контексту.

Можна говорити про те, що мовленнєвий контекст виконує прагматичну функцію, спрямовану поміж іншого на вираження модальності. Прагматичний зміст висловлювання проявляється через модальність, виражену семантикою слів і речень, яка функціонує за законами, утвореними мовою як саморегульовальною у синергетичному розумінні системою, і, таким чином, проявляє мовний логіцизм такої самоорганізації. І це жодним чином не заперечує людського фактору створення модальних відношень. Саме тому В. Козловський вказує на те, що структурний зміст речення має суб'єктивну основу зародження (Козловський, 2008: 323), наголошуючи тим самим на ролі людського фактору при утворенні синтаксичних структур речення з різним лексичним наповненням. У цьому зв'язку доцільно буде також навести дефініцію модальності у словнику Метцлера, згідно з якою модальність входить до складу прагматики як „семантико-прагматична категорія, яка стосується способу вираження ставлення мовця до значення предметного змісту у висловлюванні“ (Metzler-Lexikon Sprache, 1993: 395). Вираження актів мислення зумовлюють динамічний відбір синтаксичних та семантичних структур.

Мовленнєва дія проходить за відповідними прагматичними правилами, а тому прагматичність і модальність текстів вибудовуються з речень різних синтаксичних структур та різних лексем. У цьому відношенні Е. Майнеке робить висновок, що термін „прагматика“ у розумінні Ч. Морріса є основою науки про вибір слів, утворення речень та складання текстів згідно з параметрами

мовленнєвої ситуації (пор. Maineke, 1996: 104). Тому у сучасних дослідженнях семантика виходить за межі слова і стає все більш „прагматичною“. У цьому контексті доречно буде згадати так званий принцип Фреге: „Якщо я розумію синтаксичну будову речення і значення виразів, які тут зустрічаються, то я знаю, за яких умов речення є істинним, а разом з цим і те, що воно означає“ (Frege, 2013: 37).

Попри всі позитивні моменти дослідження висловлювань, прагматики висловлювань і т. д. не потрібно забувати, що основною одиницею мови є слово, а зміст сказаного чи написаного неможливо зрозуміти без знання значення слів. Звичайно, що значення слова потрібно розглядати як комплекс знань, що за своєю природою не є незмінним і завершеним утворенням. Значення слова представляють собою відкриті і динамічні структури. Отримані знання з часом інтегруються у нові відношення предметно-практичної і комунікативної діяльності людського суспільства. Логічним буде припустити, що у такому розумінні значення слова можуть інтегруватись у контекст залежно від його модального змісту. Те, що модальність є способом вираження ставлення мовця до змісту висловлювання, а зміст речення має суб'єктивну основу зародження, не заперечує синергетичного принципу оптимізації і мінімізації зусиль у процесі висловлювання. Навпаки, людська поведінка як антропологічна константа підсвідомо керується встановленою системою вираження модальності у мові. Отож вважаємо, що під час генерування модального змісту речення також потрібно враховувати дію синергетичного закону оптимальної затрати зусиль, що проявляє мовний логіцизм оперування прагматичним складом модальності відповідних мовних знаків у контексті висловлювання.

Модальність змісту виражається модальними дієсловами як лексичними засобами мови. Г. Гельбіг та Й. Буша характеризують модальність як спосіб утворення відношень між суб'єктом речення та дією, яка виражена в інфінітиві (можливість, необхідність, дозвіл, заборона, бажання і т.д.), при цьому вони звертають увагу на те, що модальність, крім цього, означає спосіб, як мовець відноситься до позначуваного процесу, передусім, його оцінку реальності цього процесу (припущення або чуже ствердження), і якщо модальні дієслова виконують першу функцію, то йдеться про модальні дієслова з об'єктивною модальністю, якщо вони вживаються у другій функції, то маємо суб'єктивну модальність (Helbig, Buscha, 1996: 131). До модальних дієслів німецької мови автори відносять *dürfen*, *können*, *mögen*, *müssen*, *sollen*, *wollen* (Helbig, Buscha, 1996: 131–137). Дієслово *lassen* автори характеризують як дієслово з модальним фактором (Helbig, Buscha, 1996: 187–188). Зі свого боку, пострадянська школа німецької граматики відносить дієслово *lassen* до модальних дієслів (див. Биркенгоф, 1980: 8–9; Тягиль, 2002: 103–105; Шендельс, 1988: 36). Ми також вважаємо виправданим відносити це дієслово до групи модальних дієслів, оскільки у такому випадку існує альтернатива розрізнення у тексті вживання *lassen* як самостійного повнозначного дієслова з обов'язковим прямим додатком і як модального дієслова з інфінітивом і іншого дієслова. Наприклад, 1) *Ich lasse mein*

Gepäck auf dem Bahnhof (повнозначне дієслово); 2) *Das Fenster lässt sich nur schwer öffnen* (модальне дієслово) (Тягиль, 2002: 103–105].

Отож доцільним буде вивчити реалізації іменникової лексики у рамках певної дієслівної модальності. Іменник у семантичному представленні виступає тут одним з аргументів або семантичних актантів, який виражає ставлення до дії з боку того, хто говорить, або суб'єкта, який встановлює відношення, формуючи модально-комунікативну рамку. Тому іменники як семантичні актанти у поєднанні з модальними дієсловами тим чи тим чином спрямовані на досягнення певних інтенцій авторів текстів художньої прози та преси, чи то імпліцитних, чи то експліцитних. Синергетичний принцип збереження мовної енергії та докладання найменших зусиль у цьому випадку передбачає, що ментальний лексикон людини буде оптимально скеровано на декодування й опрацювання інформаційно-іменникового змісту з відповідним семантичним обсягом у рамках вибудовування модального змісту як для вираження відношень між суб'єктом речення та дією, так і для вираження суб'єктом або мовцем його оцінки реальності при описі відношень, подій та ситуацій, предметів та явищ у сучасних німецькомовних текстах художньої прози та преси.

Представлена робота є одним з етапів дослідження іменника у рамках семи типів дієслівної модальності (*können, dürfen, mögen, müssen, sollen, wollen, lassen*). На першому етапі пропонуємо проаналізувати декодування та трансформацію семантичного обсягу декодованої інформації полісемічної та моносемічної моделей іменника у синтаксичних рамках, де об'єктивна чи суб'єктивна модальність виражена модальними дієсловами *können*. У такий спосіб отримуємо можливість подивитись на вираження модального змісту з позицій синергетичного закону мінімізації зусиль у сучасній німецькомовній художній прозі та пресі.

З огляду на універсальний характер полісемії, сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів у структурі іменника утворює ієрархічні відношення на мовному рівні між його головним та похідним значеннями. Людина звертається до слів та їх значень для потреб комунікації, внаслідок чого активуються знання, акумульовані пам'яттю. Пам'ять виступає у ролі ментального лексикону людини. З позицій когнітивізму ментальний лексикон не є довільним накопиченням внесеної інформації, він представляє собою структуровану систему, в якій кожне внесення визначається своїм рангом, тобто своїм відношенням до інших внесень у лексикон, тому лексичні одиниці зберігаються у вигляді організованих взаємозв'язків (Schwarz, 1996: 126). Подібним чином і в синергетичній теорії розглядають значення слова як відкриту структуру знань і досвіду, співвідносну з іншими структурами знань (Колмогорова, 2012: 61).

Тому вважаємо, що у синергетичному розумінні доцільно проводити паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесень, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесень. Якщо в синергетичному

розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні містять закодовану структуровану інформацію, то в цьому ж руслі потрібно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації.

Американський лінгвіст Дж. Ціпф екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці та діях людини на мову (Zipf, 1949: 255). Виходячи з цього положення стосовно, потрібно перевірити дію синергетичного принципу економії зусиль під час декодування семантичного обсягу іменника у співвіднесенні з дієслівною модальністю *können* у сучасних німецькомовних текстах художньої прози та преси. Головні номінації корелюють із реалізацією головного значення слова, а похідні – з похідними значеннями. Окрім цього, на рівні мовлення також відбуватиметься реалізація іменників, які на рівні мови є моносемічними і, таким чином, представлятимуть реалізацію номінацій моносемічного іменникового потенціалу.

Висунута в роботі **гіпотеза** передбачала, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими в зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту з дієслівною модальністю *können* в сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії й мінімізації зусиль найоптимальніше повинно скеровувати ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру однозначної моносемічної моделі та головного значення полісемічної моделі слова.

Матеріалом для дослідження модальних характеристик речення та відповідних іменникових реалізацій стали прозові твори німецьких, австрійських і швейцарських письменників та інтернет-видання німецької, австрійської та швейцарської преси. Для встановлення реалізацій багатозначного іменника у ролі головних і похідних номінацій та реалізації номінацій моносемічного іменника у синтаксичних рамках з певною дієслівною модальністю досліджуваної німецькомовної художньої преси і прози ми здійснювали компонентний аналіз значення іменника на основі трьох авторитетних тлумачних словників *Duden* (Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 2003), *Wahrig* (Wahrig, 2007) і *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*, скорочено *DWDS* (<http://www.dwds.de>). Наша процедура інтерпретації кінцевих даних зводиться не до підрахунку різної кількості значень слова у трьох словниках, а до порівняльного компонентного аналізу й отримання даних про головну номінацію як про головне значення слова і про похідну номінацію, яка може охоплювати різну кількість похідних значень слова у трьох словниках. За кінцеві дані про належність до певного типу номінацій вважались дефініції, що співпадали у принаймні у двох з трьох словників.

Таким чином, на цьому етапі дослідження у рамках дієслівної модальності *können* отримано 5557 іменників з німецькомовної художньої прози і 5541 іменників з німецькомовної преси. Відповідно, це склало 11098 реалізацій з поміж усіх 40000 реалізацій іменників з різними типами дієслівної модальності у німецькомовних текстах художньої прози та преси.

Декодування семантичного обсягу іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* у німецькомовній художній прозі. Наприклад:

1) „*Sie: Freundschaft ja, Weitergehendes, nein. Begründung (um ihn nicht zu verletzen): Sie könne ihre mühsam erkämpfte Position in der Abteilung nicht durch eine solche Beziehung gefährden*“ (Walser, 2006: 74).

У комплексі вибудовування модального змісту з дієсловом *können* іменник *Position* розпочинає генерувати іменниковий зміст цих синтаксичних рамок у ролі головної номінації: **die Position – 1.b) bestimmte [wichtige] Stelle innerhalb einer Institution, eines Betriebes, eines Systems, einer vorgegebenen Ordnung o.Ä.** (Duden); **die Position – 1.b) Stelle innerhalb einer (organisierten) Vereinigung, mit der ein entscheidender Einfluss ausgeübt werden kann** (DWDS). Наступні два іменники *Abteilung* і *Beziehung*, спрямовані на комплексне вираження модальності змісту у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können*, демонструють реалізацію своїх похідних номінацій: **die Abteilung – 2.c) relativ selbstständiger Teil einer größeren Organisationseinheit (Unternehmen, Warenhaus, Krankenhaus u.a.)** (Duden); **die Abteilung – 5. Teil eines Betriebes, einer Organisation mit bestimmtem Aufgabengebiet** (Wahrig); **die Beziehung – 2. wechselseitiges Verhältnis von Menschen untereinander** (DWDS); **die Beziehung – 4. (intime) Partnerschaft** (Wahrig).

Отож у наведених вище синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* іменниковий зміст генерується двома видами номінацій: один іменник реалізується у ролі головної номінації і два – у ролі похідної. З погляду лінгвосинергетики констатуємо, що співвіднесення іменникового складу з вибудовуванням об'єктивної модальності з дієсловом *können* для вираження можливості чи неможливості здійснення дій демонструє у цьому випадку декодування семантичного потенціалу, активованого виключно головними і похідними номінаціями полісемічної моделі іменника, при чому активація похідних номінацій переважає над головними. Декодування семантичного потенціалу моносемічної моделі при найменуванні іменникових змістів у цій модальній рамці відсутнє;

2) „*Genausogut konnte aber der Rechtsanwalt damit nach Hause gebraucht worden sein, denn es gab Anhaltspunkte, dass Uhlenhorst vielleicht gar nicht die Eisenbahn benutzt hatte*“ (Weber, 1977: 76).

У наведених вище синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* іменниковий зміст генерується спочатку моносемічним потенціалом іменника *Rechtsanwalt*: **der Rechtsanwalt – Jurist mit staatlicher Zulassung als Berater u. Vertreter in Rechtsangelegenheiten, bes. auch Prozessen; Anwalt** (Duden); **der Rechtsanwalt – Jurist mit der Berechtigung, die Rechtsangelegenheiten anderer vor Gericht zu vertreten** (Wahrig); **der Rechtsanwalt – Jurist, der vom Staat die Befugnis zur berufsmäßigen Führung von Rechtsangelegenheiten anderer Personen, insbesondere vor den Gerichten, erhalten hat** (DWDS). Завершує іменниковий зміст модальної рамки іменник *Hause* у ролі головної номінації: **das Haus – 1.c) Wohnung, Heim, in dem jmd. ständig lebt** (Duden); **das Haus – 1.c) dort, dorthin, wo man (ständig) wohnt, heim** (DWDS).

Отож у представлених синтаксичних рамках іменниковий зміст генерується двома видами номінацій однаковою мірою: один іменник реалізується як моносемічний словниковий потенціал, а другий – у ролі головної номінації полісемічного потенціалу. З погляду лінгвосинергетики констатуємо, що співвіднесення іменникового змісту з вибудовуванням суб'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *können* для вираження припущення можливого стану справ демонструє у цьому випадку рівномірне декодування семантичного потенціалу, активованого номінацією моносемічної моделі слова та головною номінацією полісемічної моделі при вираженні відповідного іменникового змісту мовою художньої прози. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі похідна номінація полісемічної моделі іменника, у наведеній модальній рамці відсутнє.

Всього у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* у німецькомовній художній прозі зафіксовано 5557 реалізацій, 2483 з яких належить до головної номінації, 1884 є реалізаціями моносемічних іменників і 1190 реалізацій представляють похідні номінації.

Створена на основі показників хі–квадрат синергетична модель декодування демонструє, що крива декодування семантики головних номінацій полісемічної моделі сягнула найвищої точки 94,45 у напрямку плюс, крива семантичного декодування моносемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 92,27. У напрямку мінус спостерігається декодування семантики похідних номінацій полісемічної моделі іменника – 0,007 (див. рис. 1):

Рис. 1. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках дієслівної модальності *können* у німецькомовній художній прозі

Таким чином, статистично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що синергетичний цикл реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями

полісемічної моделі слова у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *können* у німецькомовній художній прозі. Висота точки семантичного декодування моносемічної моделі також свідчить на користь даного синергетичного закону. Ми бачимо, що мінімізація зусиль, направлених на декодування іменникової інформації, оптимізується у порядку зростання числа реалізацій. З погляду лінгвосинергетики можна говорити про те, що іменникове найменування у рамках дієслівної модальності з *können* для вираження об'єктивної модальності зі значенням можливості, вміння та суб'єктивної модальності зі значенням припущення можливого стану, оптимально скерує ментальний лексикон людини на декодування семантичного обсягу головних номінацій полісемічних іменників та номінацій моносемічних іменників і тим самим врівноважує потреби генерування іменникового змісту у згаданій модальній рамці у німецькомовних текстах художнього стилю.

Декодування семантичного обсягу іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* у німецькомовній пресі. Наприклад:

3) „*Aber sicher sind sich die Stäbe, dass Chemiewaffen in dieser Zahl und in dieser Koordinierung alleine vom Militär des Regimes eingesetzt werden konnten*“ (Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen: <http://www.sueddeutsche.de>).

У наведеному реченні іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *können* спочатку генерується іменником *Chemiewaffen*. Цей іменник подано лише у словнику Wahrig, а тому враховувались тлумачення цього словника, оскільки у ньому вже зафіксовано лексикалізацію наявного позамовного явища відповідними словниковими дефініціями. У поданому випадку іменник *Chemiewaffe* представлено моносемічною дефініцією: **die Chemiewaffe** – *auf chemischer, giftiger Wirkung beruhende Waffe* (Wahrig). Іменник *Zahl* розвиває подальший іменниковий зміст модальної рамки у ролі похідної номінації: **die Zahl** – 3. *Anzahl, Menge* (Duden); **die Zahl** – 3. *Menge, Gruppe, Anzahl* (Wahrig); **die Zahl** – 2. *die Anzahl, Menge, Summe von* (DWDS). Наступний іменник *Koordinierung* демонструє реалізацію моносемічної моделі слова: **die Koordinierung** – *die Koordinierung* – *das ordnende Zusammenfassen, die Abstimmung, Zuordnung* (DWDS); **die Koordinierung** – *das Koordinieren; das Koordiniertwerden* (Duden); **die Koordinierung** – *das Koordinieren, planvolle Abstimmung, effektive Zusammenführung verschiedener Vorgänge, Arbeitsabläufe od. Arbeitsstellen* (Wahrig). Завершують генерувати іменниковий зміст рамки іменники *Militär* і *Regime* у ролі головної номінації: **das Militär** – 1. *Streitkräfte, Gesamtheit der Soldaten eines Landes* (Duden); **das Militär** – 1. *Gesamtheit der Streitkräfte* (Wahrig); **das Militär** – 1. *Gesamtheit der Streitkräfte eines Staates* (DWDS); **das Regime** – 1. (meist abwertend) *einem bestimmten politischen System entsprechende, von ihm geprägte Regierung, Regierungs-, Herrschaftsform* (Duden); **das Regime** – 1. (abwertend) *durch Regierung und Verwaltungsapparat verkörperte Staatsgewalt* (DWDS).

Отож у наведених синтаксичних рамках ми спостерігаємо генерування іменникового змісту всіма трьома видами номінацій: два іменники представляють реалізацію моносемічного словникового потенціалу, два

іменники реалізуються у ролі головної номінації і один – у ролі похідної номінації полісемічного потенціалу. З лінгвосинергетичного погляду констатуємо, що у зіставленні іменникового складу з вибудовуванням об'єктивної модальності з дієсловом *können* для вираження можливості чи неможливості здійснення дій у цьому випадку домінує декодування семантики полісемічної моделі іменника, активованого головними і похідними номінаціями полісемічної моделі іменника, при чому активація головних номінацій переважає над похідними. Якщо ж брати окремо кожний вид номінацій, то декодування семантики моносемічної моделі також переважає декодування семантичного потенціалу, який активують похідні номінації полісемічної моделі іменника при вираженні відповідного іменникового змісту речення мовою преси;

4) „*Allerdings könnte auch eine strategische Partnerschaft für die beiden Konzerne interessant sein*“ (Vodafone bemüht sich wieder um Kabel Deutschland: <http://www.stern.de>).

Як бачимо, іменниковий зміст цього речення складається з двох іменників. Розпочинає генерування іменник *Partnerschaft* у ролі похідної номінації: **die Partnerschaft – 2. Teilhaberschaft** (Wahrig); **die Partnerschaft – 2. Zusammengehen aus gemeinsamem Interesse, Zusammenarbeit** (DWDS). Другий іменник *Konzerne* представляє реалізацію моносемічного словникового потенціалу: **der Konzern – Zusammenschluss von Unternehmen zu einer wirtschaftlichen Einheit, bei der die jeweilige rechtliche Selbstständigkeit nicht aufgegeben wird** (Duden); **der Konzern – gleichartige, rechtlich selbstständige Unternehmen mit gemeinsamer Leitung u. Verwaltung** (Wahrig); **der Konzern – durch finanzielle Verflechtung entstandener Zusammenschluss von Wirtschaftsunternehmen unter einer einheitlichen Leitung zur Verfolgung gemeinsamer Interessen** (DWDS).

Отож у наведеному реченні ми спостерігаємо генерування іменникового змісту двома типами номінацій однаковою мірою: один іменник реалізується як моносемічний словниковий потенціал і один – у ролі похідної номінації. З позицій лінгвосинергетики констатуємо, що співвіднесення іменникового змісту з вибудовуванням об'єктивної модальності за допомогою дієслова *können* для вираження можливості демонструє у цьому випадку рівномірне декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю слова та похідною номінацією полісемічної моделі слова при вираженні відповідного іменникового змісту мовою преси. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі головна номінація полісемічної моделі іменника, у наведеній модальній рамці відсутнє.

Всього у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können* у німецькомовній пресі зафіксовано 5541 реалізацію, 2631 з яких є реалізація моносемічних іменників, 1851 реалізація належить до головних номінацій і 1059 реалізацій представляють похідні номінації. Створена на основі показників хі-квадрат синергетична модель демонструє, що крива декодування семантики моносемічної моделі іменника сягнула найвищої точки 160,36 у напрямку плюс, крива декодування семантики головних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 78,47, а крива семантичного декодування

похідних номінацій опустилася у напрямку плюс до найнижчої точки 20,99 (див. рис. 2).

Таким чином, статистично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *können* у німецькомовній пресі синергетичний цикл реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування і опрацювання семантики моносемічного іменникового потенціалу.

Криві декодування полісемічного потенціалу, оптимальніше активованого спочатку головними, а потім і похідними номінаціями полісемічної моделі, не сягають висоти декодування семантики моносемічних іменників, проте їх дія у напрямку плюс також свідчить на користь цього синергетичного закону.

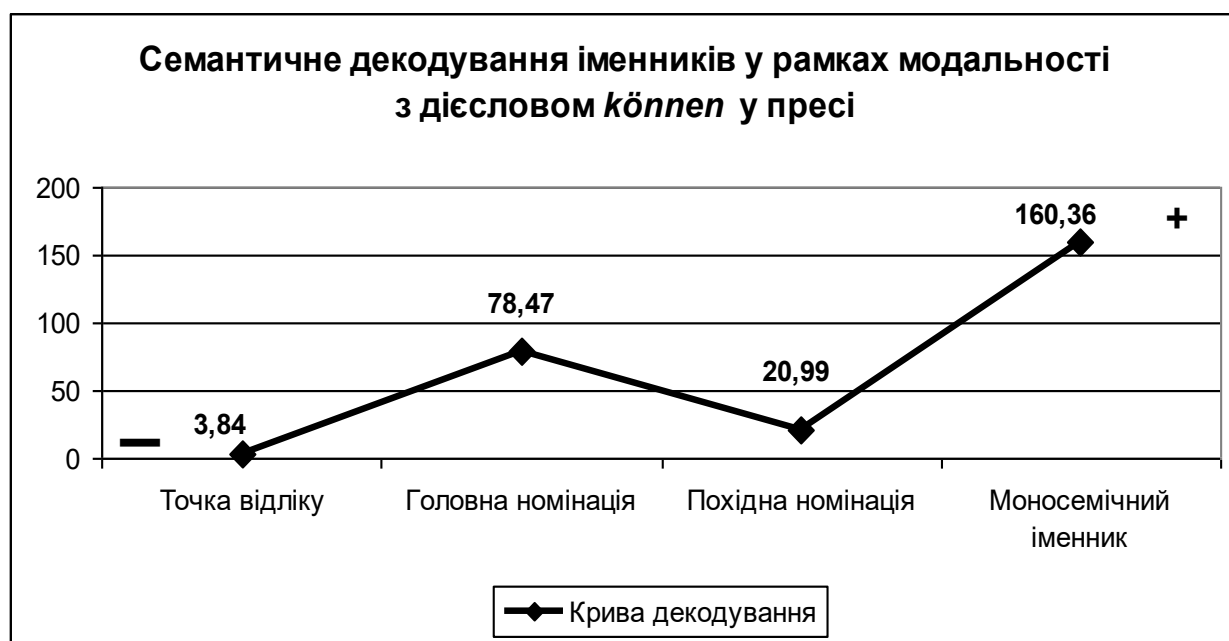

Рис. 2. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках дієслівної модальності *können* у німецькомовній пресі

З погляду лінгвосинергетики можна говорити про те, що іменникове найменування у рамках дієслівної модальності з *können* для вираження об'єктивної модальності зі значенням можливості, вміння та суб'єктивної модальності зі значенням припущення можливого стану, оптимально скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного обсягу номінацій полісемічних і моносемічних моделей слова і тим самим врівноважує потреби генерування іменникового змісту у згаданій модальній рамці у німецькомовних текстах публіцистичного стилю.

Висновки. У результаті дослідження синергетики декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю *können* у німецькомовних текстах художньої прози та преси ми дійшли наступних висновків:

1) на користь встановлення динамічної рівноваги між кількістю реалізацій та оптимальним для декодування ментальним лексиконом людини обсягу семантичного потенціалу моносемічних та полісемічних іменників з дієслівною модальністю з лінгвосинергетичних позицій свідчить мовна самоорганізація ієрархії семантичного декодування: 1) моно – 2) головна номінація – 3) похідна номінація у рамках вибудовування іменникового змісту з модальним дієсловом *können* для вираження об'єктивної модальності зі значенням можливості, вміння та суб'єктивної модальності зі значенням припущення можливого стану у німецькомовних текстах публіцистичного стилю;

2) ієрархія семантичного декодування: 1) головна номінація – 2) моно з позицій лінгвосинергетики свідчить на користь встановлення динамічної рівноваги між кількістю реалізацій та оптимальним для декодування ментальним лексиконом людини обсягу семантичного потенціалу моносемічних та полісемічних іменників у рамках вибудовування іменникового з модальним дієсловом *können* для вираження об'єктивної модальності у значенні можливості, вміння та суб'єктивної модальності у значенні припущення можливого стану справ у німецькомовних текстах художнього стилю;

3) У підсумку констатуємо, що вибудовування та співвіднесення іменникового змісту з дієслівною модальністю *können* у німецькій мові найоптимальніше відповідає синергетичному закону збереження мовної енергії завдяки механізму семантичного декодування однозначної моносемічної моделі та найближчої відстані головних значень в ієрархічній структурі полісемічної моделі слова. Зокрема, у пресі в цілому домінує реалізація номінацій моносемічного потенціалу іменників, а у художній прозі – головних номінацій полісемічного потенціалу. Очевидно, що синергетичний механізм мінімізації зусиль у німецькій мові скерував на сьогодні такий семантичний вимір моносемічних іменників, який найбільше відповідає потребам німецькомовної преси, у той час коли семантичний вимір головних номінацій полісемічних іменників оптимально задовольняє потреби німецькомовної художньої прози.

Отож висунута у роботі **гіпотеза** підтверджує, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту з дієслівною модальністю *können* у сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії та мінімізації зусиль найоптимальніше скерує ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру однозначної моносемічної моделі та головного значення полісемічної моделі слова.

Перспективами дослідження є вивчення декодування семантичного обсягу іменника у рамках інших типів дієслівної модальності, що дасть змогу отримати цілісну картину про функціонування іменника як одного з аргументів або семантичних актантів у модальних рамках німецької мови. Залучення статистичних методів дослідження, моделювання можливого переструктурування семантичного обсягу слова дозволить теоретично обґрунтувати і прогнозувати синергетичний цикл становлення та

самоорганізації полісемічної та моносемічної моделей іменника у парадигмі досліджень сучасної лінгвосинергетики.

Список літератури

- Биркенгоф Г. М., Ромм З. М., Уроева Р. М. Курс грамматики немецкого языка с грамматико-фонетическими упражнениями: часть 2. Москва: Международные отношения, 1980. 264 с.
- Генералова Л. К. К вопросу о структуре значений имен существительных. *Сборник научных трудов Московского педагогического института*. 1973. № 71. С. 43–50.
- Герман И. А. Лингвосинергетика. Барнаул: Издательство Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.
- Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Одесса: Одесская городская типография, 2013. 342 с.
- Кійко С. В. Мовна і міжмовна омонімія в німецько-українських паралелях: лінгвосинергетичний аспект / дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 – Германські мови, 10.02.15 – Загальне мовознавство. Чернівці, 2015. 509.
- Козловський В. Семантичний і прагматичний аспекти речення (на матеріалі сучасної німецької мови). *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького: Збірник наукових праць*. Чернівці: Книги – XXI, 2008. С. 323–326.
- Колмогорова А. В. Языковое значение как синергетическая система. *Научное мнение*. 2012. № 9. С. 61–67.
- Левицкий В. В. Семасиология. 2-е изд., испр. и доп. Винница: Нова книга, 2012. 680 с.
- Ольшанский И. П., Скиба Г. В. Лексическая полисемия в системе языка и тексте. Кишинев: Штиинца, 1987. 127 с.
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: монография. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.
- Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографія. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2013. 488 с.
- Тягиль И. П. Грамматика немецкого языка. Санкт-Петербург: Каро, 2002. 336 с.
- Шендельс Е. И. Практическая грамматика немецкого языка: учебник для институтов и факультетов иностранных языков. 3-е изд., испр. Москва: Высшая школа, 1988. 416 с.
- Brandt P., Dietrich R.-A., Schön G. Sprachwissenschaft. 3. Auflage. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2012. 329 S.
- Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/>.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch. On CD. Mannheim: Dudenverlag, 2003.
- Fischer B. J. Satzstruktur und Satzbedeutung. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1981. 311 S.
- Frege G. Funktion, Begriff, Bedeutung: fünf logische Studien. 2. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck, 2013. 84 S.
- Habermas J. Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz. *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie: Was leistet die Systemforschung?* / Hrsg. J. Habermas und N. Luhmann. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1971. S. 101–141.
- Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 17. Aufl. Leipzig; Berlin; München; Wien; Zürich; N.Y.: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1996. 736 S.
- Laddisow A. Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. *Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* / Hrsg. Fleischer Wolfgang. Berlin, 1983. S. 21–48.
- Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen. URL: <http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/moegliche-militaerintervention-in-syrien-letzte-worte-bevor-die-waffen-sprechen-1.1758343>.
- Maineke E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 1996. 496 S.

- Metzler-Lexikon Sprache / hrsg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Verlag J.B. Metzler, 1993. 711 S.
- Polenz P. Deutsche Satzsemantik. 3. Aufl. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2012. 389 S.
- Primus B. Semantische Rollen. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2012. 99 S.
- Rüschel U. Semantisch-syntaktische Relationen. Max Tübingen: Niemeyer Verlag, 1975. 172 S.
- Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik. 2. überarb. Aufl. Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1996. 238 S.
- Vodafone bemüht sich wieder um Kabel Deutschland. URL: <http://www.stern.de/wirtschaft/news/zweites-uebernahmeangebot-vodafone-bemueht-sich-wieder-um-kabel-deutschland-2023838.html>.
- Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. On CD. Gütersloh: Wissen Media Verlag, 2007.
- Walser M. Der Augenblick der Liebe. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2006. 254 S.
- Weber K. H. Museumsräuber. 2. Aufl. Berlin: Verlag Das Neue Berlin, 1977. 224 S.
- Zipf G. K. Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge: Addison–Wesley, 1949. 573 p.

References

- Birkengof, G. M., Romm, Z. M., Uroeva, R. M. (1980). Kurs grammatiki nemeckogo jazyka s grammatiko-foneticheskimi uprazhnenijami: chast' 2. Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenija.
- Generalova, L. K. (1973). K voprose o strukture znachenij imen sushhestvitel'nyh. In *Sbornik nauchnyh trudov Moskovskogo pedagogicheskogo instituta*. № 71. 43-50.
- German, I. A. (2000). Lingvosinergetika. Barnaul: Izdatelstvo Altaiskoi akademii ekonomiki i prava.
- Dombrovan, T. I. (2013). Jazyk v kontekste sinergetiki. Odessa: Odesskaia gorodskaia tipografiia.
- Kiiko, S. V. (2015). Movna i mizhmovna omonimiiia v nimetsko-ukrainskykh paraleliakh: linhvosynerhetychnyi aspekt / dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.04 – Hermanski movy, 10.02.15 – Zahalne movoznavstvo. Chernivtsi.
- Kozlovskiy, V. (2008). Semantychnyi i prahmatychnyi aspekty rechennia (na materialy suchasnoi nimetskoï movy). In *Problemy zahalnoho, hermanskoho ta slov'ianskoho movoznavstva. Do 70-lichchia profesora V.V. Levytskoho: Zbirnyk naukovykh prats*. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI. S. 323–326.
- Kolmogorova, A. V. (2012). Jazykovoie znachenie kak sinergeticheskaja sistema. In *Nauchnoe mnenie*. № 9. 61-67.
- Levickij, V. V. (2006). Semasiologija. 2-e izd., ispr. i dop. Vinnitsa: Nova knyha.
- Olshanskii, I. P., Skiba, G. V. (1987). Leksicheskaja polisemiia v sisteme iazyka i tekste. Kishinev: Shtiintca.
- Pikhtovnikova, L. S. (2012). Lingvosinergetika: osnovy i ocherk napravlenii: monografiia. Kharkov: KhNU imeni V. N. Karazina.
- Selivanova, O. (2013). Svit svidomosti v movi. Mir soznaniia v iazyke: monografiia. Cherkasy: Yu. Chabanenko.
- Tjagil', I. P. (2002). Grammatika nemeckogo jazyka. Sankt-Peterburg: Karo.
- Shendel's, E. I. (1988). Prakticheskaja grammatika nemeckogo jazyka: uchebnik dlja institutov i fakul'tetov inostrannyh jazykov. 3-e izd., ispr. Moskva: Vysshaja shkola.
- Brandt, P., Dietrich, R.-A., Schön, G. (2012). Sprachwissenschaft. 3. Auflage. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/>.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch. (2003). On CD. Mannheim: Dudenverlag.
- Fischer, B. J. (1981). Satzstruktur und Satzbedeutung. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Frege, G. (2013). Funktion, Begriff, Bedeutung: fünf logische Studien. 2. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck.
- Habermas, J. (1971). Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz. In *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie: Was leistet die Systemforschung?* Hrsg. J. Habermas und N. Luhmann. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. S. 101–141.

- Helbig, G., Buscha, J. (1996). Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 17. Aufl. Leipzig; Berlin; München; Wien; Zürich; New York: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie.
- Laddisow, A. (1983). Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. In *Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* / Hrsg. Fleischer Wolfgang. Berlin. S. 21–48.
- Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen. URL:
<http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/moegliche-militaerintervention-in-syrien-letzte-worte-bevor-die-waffen-sprechen-1.1758343>.
- Maineke, E. (1996). Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER.
- Metzler-Lexikon Sprache (1993). Metzler-Lexikon Sprache / hrsg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Polenz, P. (2012). Deutsche Satzsemantik. 3. Aufl. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Primus, B. (2012). Semantische Rollen. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER.
- Rüschel, U. (1975). Semantisch-syntaktische Relationen. Max Tübingen: Niemeyer Verlag.
- Schwarz, M. (1996). Einführung in die Kognitive Linguistik. 2. überarb. Aufl. Tübingen und Basel: Francke Verlag.
- Vodafone bemüht sich wieder um Kabel Deutschland. URL:
<http://www.stern.de/wirtschaft/news/zweites-uebernahmeangebot-vodafone-bemueht-sich-wieder-um-kabel-deutschland-2023838.html>.
- Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. (2007). On CD. Gütersloh: Wissen Media Verlag.
- Walser, M. (2006). Der Augenblick der Liebe. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Weber, K. H. (1977). Museumsräuber. 2. Aufl. Berlin: Verlag Das Neue Berlin.
- Zipf, G. K. (1949). Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge: Addison-Wesley.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020 року